

UOT 82.091

ƏDƏBİYYATDA MÜHARİBƏ MÖVZUSU VƏ MÜƏLLİF MÜNASİBƏTİ (Y.Səmədoğlunun “46-cı ilin oyunları” və N.Hikmətin şeirləri əsasında)

ƏLİYEVƏ LEYLA ALLAHQULU qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim

sdu.elmixeberler@mail.ru

Açar sözlər: ədəbiyyat, müharibə, atom silahı, Y.Səmədoğlu, N.Hikmət

Müharibə sosial-ictimai hadisə olmaqla yanaşı, eyni zamanda mənəvi-psixoloji tərəfləri olan məhfumdur. Tarix kitabları, sosioloji mənbələr müharibənin daha çox ictimai və faktoloji tərəflərinə diqqət yetirir. Müharibələr bir çox millətləri birbaşa və ya dolay yolla öz təsiri altında saxlaya bilər. Tarix kitablarında müharibə haqqında detallı, təfərrüatlı məlumatlar saxlanılır, xronoloji dəqiqlik qorunur, arxiv sənədləri və faktlar əsasında müharibənin gerçəkliyi mühafizə olunur. İncəsənət, o cümlədən ədəbiyyat müharibə mövzusunə münasibət bildirəndə məhz onun mənəvi-psixoloji incəlikləri ilə göstərməyə çalışır. Hüseyn Cavid yazırdı: “Tuhaf şey!.. Nerəyə getsən, hər nəyə baqsan, bir sarsıntı, bir pərişanlıq hökmfərma... Bütün könüllər iztirabda, bütün ruhlar həyəcəndə, bütün gözlər intizarda... Kürreyi-ərzin, şu canavar yatağının bir bucağı, bir nöqtəsi yox ki, duyduğumuz saldırişlardan, eşitdiyimiz gurultulardan mütəəssir olmasın! Yanardağlardan seçilməyən toplar, insanları deyil, səhraların vəhşilərini belə dəhşətlər içində bıraquyor. Dünyamız, şimdüyə qədər hənz böylə qorqunc bir bəlayə rast gəlməmiş, böylə müdhiş bir inqilab görməmiş. İskəndər, Napoleon kibi cihangirlər, Çingiz, Teymur kibi bahadırlar məzarlarından baş qaldırıb da şu müharibəyi seyr etsələr, şübhəsiz ki, heyrət və təəssürdən kəndilərini alamazlar. Zətən bu müharibə, bir müharibə deyil də, müsri bir bələdir, bir taundur, aləmşümüml bir fəlakətdir... Fəqət bu fəlakət hər kəsi bir dərəcədə düşündürmüyör, hər ölkədə bir tə'sir bıraqmüyör. Birini güldürükən, digərini ağlatıyör. Birini məyus və müztərib ediyör da, digərini qəhqəhə və müzəffəriyyətlə sevindiriyör”. [1, s.233]

Dünya ədəbiyyatında müharibə ilə bağı yazılmış bütün əsərlərə nəzər salsaq, ədəbiyyatın müharibə ilə bağı ümumi qənaətini bu cür ümumiləşdirə bilərik: Müharibə dağıdıcı bir qüvvədir, həyatın eroziyasıdır. Müharibə yüz illər ərzində qurulan mədəniyyəti bir neçə günün içində dağıdıb yerlə-yeksan edə bilər. Mərmilər min illik tarixi abidələri bir göz qırpmında yer üzündən silir, hansı ki, bu abidələr bəşəriyyət tarixinin nadir inciləridir. Müharibə tərəfdarı insan və insanlıq düşmənidirlər. Bəşəriyyət tarix boyunca yaşadığı faciələrdən ibrət dərəsi götürmək əvəzinə bəzən yeni müharibələrə səbəb olur. Ədəbiyyat humanist düşüncənin məhsuludur, yer üzünün bütün humanist insanlarını müharibəni pisləməyə səsləyir. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli yazıçı və şairləri də sinəsini irəli verib milli mədəniyyətimizin keşiyində dayanmış, insanlığa ölüm, bəşəriyyətə fəlakət gətirən müharibəyə "yox" deyməyi bacarmışlar. Belə yazıçılarımızdan biri də Yusif Səmədoğludur. Onun əsərlərində yazıçının humanist fikirlərinin, bəşəri sevgisinin təcəssümü, insanı saflaşdırmaq, kamilləşdirmək istəyinin - yüksək idealın böyük sənətkarlıqla ifadəsi ön plandadır. Yazıçının İkinci Dünya müharibəsinin ən amansız hadisələrindən biri olan, Yaponiyaya üç gün ərzində iki dəfə atom bombasının atılması hadisəsinə həsr olunmuş “46-cı ilin oyunları” hekayəsi ədəbiyyat tariximizdə xüsusi yeri olan bir mətn hadisəsidir. Eyni mövzuya yaradıcılığında bir neçə dəfə müraciət etmiş ədiblərdən biri də dahi türk şairi Nazim Hikmətdir. Hər iki ədibin mövzuya münasibət, yanaşma təzi və ifadə şəklində oxşar məqamlar var.

Bəşər tarixinin ən dəhşətli hadisələrindən biri Yaponiyaya üç gün ərzində iki dəfə atom bombasının atılmasıdır. 6 avqust 1945-ci ildə atom bombası Xirosimaya, həmin tarixdən üç gün sonra isə 9 avqust tarixində Naqasakiyə atılıb. Yaponiyayı müharibədə təslim etmək üçün məhz bu vasitədən istifadə edilib. 14 avqust 1945-ci ildə çıxılmaz vəziyyətdə qalan Yaponiya təslim olmaq məcburiyyəti qarşısında qalıb. Atom bombasının Yaponiyaya atılması nəticəsində Xirosimada 140 mindən çox insan həlak olub. Naqasakidə isə nüvə silahının qurbanlarının sayı 70 mindən artıqdır. Kütləvi insan qırğını ilə müşayiət olunmuş Xirosima və Naqasaki hadisəsi təkcə tarixin deyil, ədəbiyyatın da yaddaşına keçmiş mövzulardan biridir. Atom bombasının törətdiyi müsibətlər bomba atıldıqdan sonra da uzun illər davam etdi.

Y.Səmədoğlunun “46-cı ilin oyunları” hekayəsi bu mövzunun fərqli aspektdə təqdimatına həsr olunub. “Mühasirəyə düşmüşdülər. Çıxış yolu yox idi. Başı aşağı oturmuşdular. Hər üçü ölümlə üz-üzə dayanmışdı. Lakin heç biri: nə Siyavuş, nə Kərim, nə də Nazim ölmək istəyirdi”. [3, s.203] Hekayə bu cümlələrlə başlayır. Ən ağır hərbi vəziyyət olan mühasirədə olmaq gərgin psixoloji əhval-ruhiyyə deməkdir. Lakin bir-iki cümlədən sonra oxucu yanıldığını başa düşür. Əslində hər şey uşaqlar arasındakı bir oyundan ibarətdir. Hekayənin ideyası isə başqadır. Uşaqlar niyə müharibə və yaxdu dava-dava oynayırlar? Bu sualın cavablandırılması hekayənin ideyasını anlamağın ən asan yoludur. Bəşəriyyətin taleyi ilə bağlı çox mühüm məsələləri yazıçı sadə bir dildə, uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə, rəmzi-bədii yolla əks etdirə bilmişdir. “46-cı ilin oyunları” hekayəsini oxuduqda, elə bil, uşaq oyuncaqları içərisində əsl bomba ilə qarşılaşırsan. Bu hekayədə müəllif bəhs etdiyi son dərəcə ciddi problemi məharətlə uşaq oyunu tamaşasında əks etdirə bilmişdir. Təsvir edilən atom oyunu, üç oğulun ölümü, ananın dəli, ailənin yeganə qızının radioaktiv şüalardan kor olması ilə nəticələnir. Əslində, hekayədə dava-dava oynayan uşaqlar özlərindən əvvəlki nəsələ, ata-analarına müharibənin yaşatdığı fəlakətlərin təsir dairəsindən uzaq düşə bilməyiblər. Uşaq təfəkkürü oyunun bütün real nəticələrini qeyd edir. Yazıçı rəmzi müqayisələrlə atom silahına, bəşəriyyəti məhvə aparan atom müharibəsinə və belə bir silahın kəşf olunduğu ana nifrət yaradır. Təsadüfi deyildir ki, hekayə, atom silahının dünyaya göz açdığı il nəzərə alınaraq, “46-cı ilin oyunları” adlandırılmışdır. Bəşəriyyətin müasir dövrdəki ən böyük problemlərindən biri olan atom silahının kəşfi Y.Səmədoğlu kimi humanist bir yazıçının bədii problematikasından kənar qala bilməzdi. Digər tərəfdən, xüsusilə 1940-1950-ci illərdə sovet ədəbiyyatı müstəvisində yazılmış əsərlərə baxdıqda, görürük ki, müharibə mövzusunda yazılmış əsərlərin əksəriyyəti əzab, əziyyət, insanlığın qayğısı, insanlığın faciəsini, insan psixologiyasını təsvir etmək əvəzinə, daha çox müharibədə qalibyyətə həvəsləndirmək və vətənpərvərlik ruhunda yazılmışdır. Y.Səmədoğlu isə öz müəllif ideyasını fərqli şəkildə gerçəkləşdirmiş olur. Müharibələrin, işğalların içində qalmış, miskinləşmiş, mənəvi zənginliyini itirmiş, xeyir əməllərdən uzaq tutmuş dünya modeli yaratmaq ideyasını balaca bir hekayə mətnində gerçəkləşdirə bilir.

Yaponiyada Xirosima və Naqasakiyə atılan atom bombalarının yaratdığı ictimai kədər Nazim Hikmətin bir sıra şeirlərində ən təsirli şəkildə öz əksini tapmışdı. Nazim Hikmət “Qız uşağı”, “Ölü qızçıqaz”, “Qoy buludlar adam öldürməsin!”, “Radioaktivli yağışlara dair”, “Bir qız vardı Yaponiyada”, “Yapon balıqçısı”, “Ümid” kimi şeirlərini məhz bu mövzuya həsr etmişdi. “Qoy buludlar adam öldürməsin!” şeirində şair buludlara müraciət edərək, əslində, bəşəriyyəti, insanlığı qanlı cinayətlərdən çəkəndirməyə çalışır, buludu rəmzi obraz kimi təqdim edir. İnsanlığa humanist yanaşaraq, analara, uşaqlara, gəlinlərə, qocalara qıymamağa, ölüm və itkilərlə insanları gözüyaşlı qoymamağa səsliyin. Nazim Hikmətə görə, insan adı daşıyanlar belə cinayətə imza ata bilməzlər. Ülvi duyğulardan məhrum olan belə insanları şair qəbul etmir. Onları düşünməyə, hələ gec deyilkən bu yoldan geri dönməyə çağırır və nə vaxtsa dünyada sülhün, ədalətin bərqəqar olacağına ürəkdən inanır. “Buludlar adam öldürməsin!” - deyər səslənən şair öz duyğu və düşüncələrini bədii-poetik sənətkarlıqla belə ifadə edir:

*Analardır adam eden adamı
Aydınlıklardır önümüzde gider.*

*Sizi de bir ana doğurmadı mı?
Analara kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürmesin! [2, s.1552]*

1958-ci ildə yazdığı “Ümid” adlı şeirində şair bu hadisənin üzərindən 13 il keçməsinə baxmayaraq? dünyaya hələ də xəstə uşaqların gəldiyini təəssüf hissi ilə qeyd edir. Düşünülmədən atılan bu mənasız addımın bəşəriyyətə gətirdiyi böyük müsibət, insanlığın tarixinə yazılan bu qara ləkə şairi çox kədərləndirir.

Nazım Hikmətin şeirləri arasında Yusif Səmədoğlunun “46-cı ilin oyunları” hekayəsi ilə ən çox səsləşən şeiri “Qız uşağı” şeiridir. Bu şeir Xirosimada yeddi yaşında ikən atom bombasıyla öldürülən bir qız uşağının on il sonra dünyaya barış çağırışı mövzusunda yazılmışdır. Müharibə əleyhinə bir mesaj kimi uğur qazanmış və mahnı kimi bəstələnmişdir. Dünya oxucularının arasında məşhur olan bu şeir gerçək bir həyat hekayəsindən – Sadako Sasakiin həyatından ilhamlanaraq yazılmışdır. Sadako Sasaki Yaponiyaya atom bombası atıldığında 2 yaşında olub, 12 yaşına gəldiyində məruz qaldığı radiasiya səbəbi ilə xərçəngə yaxalanmışdı. Xəstəxanadakı bütün həkimlər onun ölümü üçün gün sayarkən kiçik yapon qızı həyat dolu idi. Dəhlizlərdə qaçır, oynayır və digər xəstələrə kömək edirmiş. Xəstələr arasında ən sevdiyi adam 80 yaşlarında özü kimi xərçəng olan yaşlı bir qadın olur. Sadako ölüm döşəyindəki bu yaşlı qadını tək buraxmır. Qadın ölməmişdən qabaq “Mənim üçün artıq gecdir, amma bizim inancımıza görə əgər bir adam kağızdan 1000 dənə durna quşu düzəldərsə, hər istəyi qəbul olunur. Mən edə bilmədim. Sən et və xilas ol.” – deyərək son nəfəsini vermişdi. Kiçik qız çox üzülse də, həyatda qalmaq arzusu ilə ənənəvi yapon sənəti olan origami ilə durna quşlarını düzəltməyə başlayır. İlk başlarda çox sürətlə düzəldir, amma sağlamlığı sürətlə pozulmağa başladığı üçün davam etməkdə çətinlik çəkir. Bu həzin əhvalat yapon və dünya mətbuatında yer almışdı. Dünyanın dörd bir yanından insanlar qıza minlərlə durna quşu göndərməyə başlamışdılar. Amma kiçik yapon qızı xəbərlər mətbuata çıxdığında əlini tərpedə bilməyəcək durumda idi. Həyatdakı son saatlarını 644-cü quşu düzəldərək keçirmişdi. Quşu bitirmiş, gözləri qapanarkən tibb bacıları və xəstə baxıcıları poçtdan çıxan yüzlərlə oriqami quşu ilə otağa daxil olsalar da, qızcığaz artıq həyata gözlərini yummuşdu. Poçtalyonlar aylarca xəstəxanaya kağızdan durna quşu daşmışdılar. Sayı milyonlara çatan durna quşları Yaponiyada bir muzeydə sərgilənir. Bu hekayə Yaponiyada 1943-1955-ci illər arasında yaşayan Sadako Sasakiin hekayəsidir. Dostları əskik qalan 356 durna qatlayıb, onunla birgə dəfn edirlər. Ayrıca Xirosima və ABŞ-da xatirəsinə heykəl və abidə qoyulmuşdu. Durna quşu o zamandan bəri sülhün və nüvənin tərksilah edilməsinin rəmzinə çevrilmişdir. Kiçik qızın həyatı “Sadako və kağızdan min durna quşu” adı ilə 1977-ci ildə Eleanor Koerr tərəfindən qələmə alınmışdı. Amma, Eleanor Koerrdən 19 il əvvəl Nazım Hikmət bu hekayəyə özünəməxsus şəkildə münasibət bildirmişdir.

*Kapıları çalan benim,
kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem,
göze görünmez ölümlər.*

*Hiroşima'da öleli,
oluyor bir on yıl kadar.
Yedi yaşında bir kızım,
büyümez ölü çocuklar. [2, s.1581]*

Şeirdə ölmüş bir qız uşağının dilindən bəşəriyyətə səslənilir. Bu qız uşağı ölümü üçün bəşəriyyəti ittiham edir, eyni zamanda başqa uşaqların da qurban getməməsi üçün çağırış edir.

*Saçlarım tutuştu önce,
gözlerim yandı kavruldu.
Bir avuç kül oluverdim,*

külüm havaya savruldu.

*Benim sizden kendim için
hiçbir şey istediğim yok.
Şeker bile yiyemez ki,
kâat gibi yanan çocuk. [2, s.1581]*

Nazim Hikmət təşbeh və metaforanın gücündən yüksək şəkildə istifadə edir, “kağız kimi yanan uşaqların konfet yeyə bilməməsi” ifadəsi ictimai kədərini dolğun şəkildə əks etdirir.

*Çalıyorum kapınızı,
teyze, amca, bir imza ver.
Çocuklar öldürülmesin
şeker de yiyebilirsiniz. [2, s.1581]*

Bu qız uşağının ən böyük diləyi bir daha müharibə olmaması, uşaqların belə amansız savaqlarda öldürülməməsidir. Bu şeir sanki müharibəyə, atom silahının tətbiqinə qarşı bir himn təəssüratı oyadır. Bəlkə də bu səbəbdəndir ki, şeir əsasında yazılmış mahnı dünya miqyasında çox şöhrət qazanmışdır. “Müharibələr insanların yaşam bütövlüyünü təhlükədə hiss etdikləri, insan həyatında dərin izləri olan yaşantılardır. Sahib olduqlarını itirmə qorxusu, adət etdiyi həyat nizamının pozulması, gələcəyə qarşı qeyri-müəyyən duyğuların yaşanması insan və toplumlari müharibənin nə dərəcədə təsir etdiyini göstərir. Müharibənin toplumda yaratdığı ümumi ab-havada müharibəni kənardan seyr edənlər, müharibəyə şahid olanlar və müharibədə döyüşənlər bir-birindən fərqlənir, aldıkları fiziki və mənəvi zərbələr, travmalar eyni olmur”. [4, s.61]

Nazim Hikmətin “Qız uşağı” şeiri və Yusif Səmədoğlunun “46-cı ilin oyunları” hekayəsi arasında ilk oxşarlıq paradigması mövzunun eyniliyi ilə özünü göstərir. Lakin bu oxşarlıq təkə mövzu eyniliyi ilə bitmir. Hər iki mətnədə hadisələrin təsvirində və təqdimində qız uşağı obrazı diqqət cəlb edir. Ümumiyyətlə, müəlliflər istəsəydi, bu mövzunu böyüklərin dilindən verə bilərdilər. Lakin hər iki ədib bəşəriyyət üçün ən dəhşətli hadisələrdən biri olan atom bombasının tətbiqinin amansızlığını dünyanın məsumiyyətinə toxunması şəklində qələmə alır. Atom bombası o qədər dəhşətli bir silahdır ki, o insanlığın ən saf və məsum halı olan uşaqların həyatını belə qaraltmağa və məhv etməyə qadirdir. Müharibəni törətməyən, müharibələrdə səbəbkar və günahkar olmayan balaca uşaqların həyatının məhv olunmasını ədiblər qəbul edə bilmir. Bu hər iki türk mütəfəkkirinin yaradıcılığında humanizmindən qaynaqlanır və dünyanı sülhə, barışa səsləməklə özünü göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cavid H. Əsərləri: 5 cildə: V cild. Bakı: Lider, 2005, 288 s.
2. Hikmet N. Bütün şiirleri. İstanbul: YKY yayınları, 2008, 2081 s.
3. Səmədoğlu Y. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 320 s.
4. Yaqubova M. Müstəqillik dövrü Azərbaycan nəsrində retrospeksiya. Fil.f.d. elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Əlyazması hüququnda. Bakı, 2012, 169 s.
5. <https://sadakosasaki.com/>
6. <https://tr.scribd.com/doc/67544767/Sadako-and-the-Thousand-Paper-Cranes-by-Eleanor-Coerr>

РЕЗЮМЕ

ТЕМА ВОЙНЫ В ЛИТЕРАТУРЕ И АВТОРСКАЯ ПОЗИЦИЯ

(По материалам рассказа «46-е игры» Ю. Самедоглу и стихотворений Н.Хикмета)

Алиева Л.А.

Ключевые слова: *литература, война, ядерное оружие, Ю.Самедоглу, Н. Хикмет*

В статье рассматривается тема войны в литературе и отношение автора к ней. Работы Юсифа Самедоглу и Назима Хикмета отражают одно из самых трагических событий двадцатого века - применение ядерного оружия и вызванные этим общественные катастрофы. Примечательно, что оба автора гуманистически подходят к предмету. В статье показано, что оба писателя используют образ девушки в презентации темы. Акцент делается на гуманистическую позицию, на призыв к миру и примирению.

SUMMARY

WAR THEME IN THE LITERATURE AND THE AUTHOR'S POSITION

(Based on Y. Samadoglu's "46th Games" and N.Hikmet's poems)

Aliyeva L.A.

Key words: *literature, war, nuclear weapon, Y. Samadoglu, N. Hikmet*

The theme of war in literature and the author's attitude are studied in this article. One of the most tragic events of the twentieth century the use of nuclear weapons and the resulting public disaster are explored in the creature of Y.Samedoglu and N.Hikmet. It is noteworthy that both writers have a humanistic approach to the subject and prefer the psychological details of the incident. The article shows that both writers use the image of a girl in presentation of topics.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	07.10.2019
	Son variant	04.11.2019